

Zoran Radivojević*

*Univerzitet u Nišu
Pravni fakultet*

Nebojša Raičević*

*Univerzitet u Nišu
Pravni fakultet*

POSEBNO ZAŠTIĆENI CIVILI U MEĐUNARODNOM HUMANITARNOM PRAVU**

Apstrakt

Pored opšte zaštite koju uživaju svi civili, međunarodno humanitarno pravo (dalje: MHP) pruža nekim kategorijama civila pojačanu zaštitu zbog njihove ranjivosti ili ugroženosti u oružanim sukobima. Ovu zaštitu uživaju deca, žene i novinari. MHP proklamuje načelo naročite zaštite dece u oružanim sukobima i sadrži niz pojedinačnih pravila kojima se to načelo konkretizuje. Žene su u MHP dvostruko zaštićene. One se, najpre, štite od posledica neprijateljstava, a zatim i od svih oblika zloupotreba i zabranjenih postupaka strane pod čijom se vlašću nalaze. Kada su u pitanju novinari, MHP pravi razliku između ratnih dopisnika i novinara angažovanih u opasnim profesionalnim misijama. Ratni dopisnici spadaju u kategoriju neboraca i u slučaju pada pod vlast neprijatelja imaju status ratnih zarobljenika, dok se samo novinari an-

* Email: zoranr@prafak.ni.ac.rs

* Email: raicko@prafak.ni.ac.rs

** Rad je nastao u okviru naučno-istraživačkog projekta Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka, *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu* (evidencioni broj 179076), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

gažovani u opasnim profesionalnim misijama u područjima oružanih sukoba smatraju civilima.

Ključne reči:

međunarodno humanitarno pravo, opšta zaštita, dopunska zaštita, civili, deca, žene, novinari.

UVOD

Pošto ne učestvuju direktno u neprijateljstvima, civili u MHP uživaju široku zaštitu. Na terenu kodifikovanog prava, ona je regulisana Četvrtom ženevskom konvencijom o zaštiti građanskih lica za vreme rata iz 1949. godine (dalje: ŽK IV) i Dopunskim protokolom I o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba iz 1977. godine (dalje: DP I). Prema odredbama ovih ugovora¹ civili uživaju dva osnovna oblika zaštite: opštu zaštitu od vršenja neprijateljstava i posebnu zaštitu u slučaju potpadanja pod vlast neprijatelja.

Zaštita od posledica vršenja neprijateljstava ima za cilj da smanji stradanje civila i civilnih objekata tokom izvođenja vojnih operacija. Kod te zaštite svakako je najvažnije načelo razlikovanja, koje nalaže stranama u sukobu da uvek prave razliku između boraca i vojnih objekata, s jedne strane, i civila i civilnih objekata, s druge strane. Napadi smeju biti usmereni samo na borce i vojne objekte, a nikako na civile i civilne objekte.² Za zaštitu civila od značaja je i načelo proporcionalnosti koje zabranjuje vojne napade koji bi doveli do smrti ili povrede civila ili oštećenja civilnih objekata ukoliko su štetne posledice po civile nesrazmerne u odnosu na konkretnu i direktnu vojnu korist očekivanu od tih napada. Pored toga, prilikom izvođenja vojnih operacija strane u sukobu dužne su da preduzimaju potrebne mere predostrožnosti kako bi se izbegli ili sveli na najmanju moguću meru slučajni gubici među civilima i razaranja civilnih objekata kao posledica napada na vojni cilj. MHP, takođe, zabranjuje i sve napade protiv civila i civilnih objekata koji se preduzimaju i cilju odmazde (reprsalije).

S druge strane, posebna zaštita civila koji padnu pod vlast neprijateljske strane u sukobu značajna je zbog većeg stepena njihove ugroženosti od pret-

¹ Za tekstove ovih ugovora videti: Vesna Knežević-Predić, Saša Avram, Željko Ležaja (ur.), *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Beograd, 2007, str. 116–68 i 182–238.

² Čl. 51(2) i 52(2) DP I i čl. 13(2) Dopunskog protokola II o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (dalje: DP II). Za tekst DP II: Vesna Knežević-Predić, Saša Avram, Željko Ležaja (ur.), *Izvori međunarodnog humanitarnog prava, o. c.*, str. 249–258.

nji, ucena i drugih oblika samovoljnog postupanja. Ugovorno MHP garantuje civilima pod vlašću neprijatelja humani tretman, zabranjujući nasilje nad životom, zdravljem i fizičkim i moralnim integritetom, a naročito ubistva, mučenje, telesno kažnjavanje, vređanje ljudskog dostojanstva, uzimanje talaca, kolektivne kazne i prisilno premeštanje civilnog stanovništva. Pored toga, strane u sukobu su dužne da dopuste prolaz humanitarne pomoći za ugroženo civilno stanovništvo. Posebni pažnju MHP posvećuje zaštiti interniranih civila kojima je ograničena sloboda kretanja zbog toga što predstavljaju opasnost po neprijateljsku državu. Važeća pravila do najsitnijih detalja regulišu postupanje sa takvim licima i njihova prava i obaveze tokom internacije, kako bi se sprečila svaka zloupotreba tokom njihovog boravka u kampu za internirce³.

Pored zaštite koju uživaju svi civili, MHP pruža nekim kategorijama civila dodatnu zaštitu, imajući u vidu njihovu posebnu ranjivost ili ugroženost u oružanim sukobima. Tu vrstu zaštite uživaju deca, žene i novinari. Deci i ženama dodatna zaštita se pruža zbog bioloških i psiho-fizičkih specifičnosti uslovljenih njihovim uzrastom, odnosno polom. Novinarima se, pak, ona priznaje iz razloga povećane opasnosti i pojačanih rizika kojima su izloženi tokom obavljanja njihovih profesionalnih zadataka tokom oružanih sukoba.

DECA

MHP proklamuje načelo naročite zaštite dece u oružanim sukobima⁴, koje se konkretizuje nizom pojedinačnih pravila. Opšti princip zaštite dece sadržan je u oba Dopunska protokola iz 1977. godine. Čl. 77 DP I predviđa da će se „prema deci postupati s posebnim poštovanjem i da će ona biti zaštićena od svakog oblika nedoličnog napada“, kao i da će „strane u sukobu brinuti o njima i pružiti im pomoć koja im je potrebna zbog njihovog uzrasta ili iz bilo kog dugog razloga“, dok čl. 4 DP II propisuje da će „deci biti pružena nega i pomoć koja im je potrebna“. Pored toga, smatra se da ovaj opšti princip zaštite dece ima običajni karakter kako u međunarodnim, tako i u nemeđunarodnim oružanim sukobima.⁵ Konkretna pravila MHP koja štite decu su brojna i odnose se na stvaranje zona bezbednosti; očuvanje porodice na okupu i zaštitu siročadi; staranje o deci i dopremanju humanitarne pomoći; evakuaciju dece;

³ Zoran Radivojević, „Zaštita civilnog stanovništva od posledica neprijateljstava u međunarodnom humanitarnom pravu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 2013, br. 65, str. 141–142.

⁴ Čl. 77 DP I i čl. 4 DP II.

⁵ Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I: Rules, Cambridge, 2005, Rule 135.

identifikaciju dece i zabranu menjanja njihovog ličnog statusa; internaciju; i ograničenje izricanja smrtne kazne.

Mogućnost stvaranja zona bezbednosti predviđena je čl. 14 ŽK IV. U te zone, između ostalih, mogu se sklanjati deca mlađa od 15 godina, kao i majke sa decom ispod 7 godina starosti. Stvaranje zona bezbednosti može se dogovoriti još u doba mira, ali i tokom trajanja oružanog sukoba. One mogu biti ustanovljene na sopstvenoj ili okupiranoj teritoriji.

MHP sadrži više odredbi kojima se deci tokom oružanih sukoba obezbeđuje život sa svojom porodicom. Čl. 82 ŽK IV predviđa da u slučaju interniranja članova iste porodice, a naročito roditelja i deca, oni moraju biti smešteni na istom mestu. Privremeno odstupanje od ovog pravila dozvoljeno je jedino ukoliko to zahtevaju zdravstveni razlozi, potreba rada ili izvršenje krivičnih i disciplinskih kazni. Internirani roditelji mogu zahtevati da njihova deca koja su na slobodi ostala bez roditeljskog nadzora budu internirana zajedno sa njima. Uvek kad je to moguće, internirani članovi jedne porodice treba da budu smešteni u istim prostorijama i odvojeno od ostalih interniraca. Prema čl. 49 ŽK IV, okupaciona sila je dužna da očuva porodicu na okupu i u slučaju evakuacije civilnog stanovništva.⁶

Pored ovih pravila usmerenih na očuvanje porodice na okupu prilikom interniranja i evakuacije, MHP zahteva da strane u sukobu olakšaju ponovno okupljanje porodica čije je razdvajanje prouzrokovano oružanim sukobom.⁷ I DP II koji reguliše nemeđunarodne oružane sukobe zahteva preduzimanje potrebnih mera olakšavanja ponovnog okupljanja privremeno razdvojenih porodica.⁸

Ukoliko dođe do razdvajanja članova porodice, garantovano im je pravo da jedni drugima šalju informacije lične prirode.⁹ Ukoliko je komunikacija redovnim poštanskim putem onemogućena, strane u sukobu obratiće se nekom neutralnom posredniku radi omogućavanja komunikacije između članova porodice.¹⁰

⁶ Čl. 49, po pravilu, zabranjuje evakuaciju civilnog stanovništva. Potpuno ili delimično evakuisanje dozvoljeno je jedino kada to zahteva bezbednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi.

⁷ Kao posledica rata vođenog u Ruandi 1994. godine, registrovano je oko 37000 dece odvojene od svojih porodica; Maria Teresa Dutli, Antoine Bouvier, "Protection of Children in armed conflict: the rules of international law and the role of the International Committee of the Red Cross", *International Journal of Children's Rights*, Vol. IV, No. 2 p. 183.

⁸ Čl. 4, st. 3(b).

⁹ Čl. 25 ŽK IV.

¹⁰ Na primer, Centralnoj agenciji ili nacionalnim društvima Crvenog krsta.

ŽK IV¹¹ sadrži posebna pravila o zaštiti ratne siročadi i dece odvojene od porodice.¹² Strane u sukobu dužne su da preduzmu potrebne mere kako ova deca mlađa od 15 godina ne bi ostala prepuštena sama sebi i kako bi se olakšalo njihovo izdržavanje, ispovedanje vere i vaspitanje.¹³ Ukoliko u slučaju okupacije domaće vlasti nisu u stanju da ispune svoje obaveze iz čl. 24, a ne postoje bliski rođaci ili prijatelji koji bi se starali o toj deci, okupaciona sila je dužna da preduzme mere radi njihovog izdržavanja i vaspitanja.¹⁴

MHP sadrži posebna pravila o staranju o deci, kako onoj na okupiranoj teritoriji, tako i onoj na teritoriji protivničke strane, kao i dopremanju humanitarne pomoći ugroženoj deci. Prema čl. 50(1) ŽK IV, okupaciona sila dužna je da u saradnji sa domaćim vlastima olakša rad ustanova namenjenih zbrinjavanju i obrazovanju dece. Pored toga, vlasti okupacione sile ne smeju sprečavati primenu mera usvojenih pre okupacije koje privileguju decu mlađu od 15 godina u pogledu ishrane, medicinske nege i zaštite od posledica rata.¹⁵ Deca mlađa od 15 godina koja žive na teritoriji protivničke strane imaju pravo na povlašćeni položaj u istoj meri kao i odgovarajuće kategorije domaćih državljana.¹⁶ Taj povlašćeni položaj podrazumeva one pogodnosti date pojedinim osetljivim kategorijama domaćeg stanovništva kako bi im se olakšao život u oskudnim ratnim uslovima.¹⁷ Državama je nametnuta i obaveza da

¹¹ Čl. 24. Pošto se odredba ovog člana nalazi u II delu Konvencije, navedena obaveza odnosi se na svu decu ove kategorije koja žive na teritoriji strane u sukobu, bilo da su ona njeni državljeni ili stranci.

¹² Deca čiji su roditelji su umrli pre rata ili su odvojena od svojih porodica na osnovu krivičnih ili građanskih presuda, ne potpadaju pod domašaj čl. 24, već brigu o toj deci treba da vode ostali članovi porodice ili državne socijalne ustanove u skladu sa mirnodopskim pravilima u toj državi; ICRC, *Commentary of the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Geneva, 1958, pp. 186–187.

¹³ Izdržavanje ove dece podrazumeva obezbeđivanje smeštaja, ishrane, odeće i obuće, kao i lečenje u slučaju bolesti. Njihovo vaspitanje uključuje fizički i moralni odgoj, podršku u školskom obrazovanju i versko podučavanje. Vaspitanje ove dece, po mogućstvu, treba poveriti licima slične kulturne tradicije.

¹⁴ Čl. 50(3) ŽK IV.

¹⁵ Čl. 50(5) ŽK IV.

¹⁶ Čl. 38 ŽK IV.

¹⁷ To mogu biti različite mere, kao što su dodeljivanje dodatnih bonova za ishranu, pogodnosti kod medicinskog i bolničkog lečenja, posebne mere zbrinjavanja, izuzimanje od pojedinih oblika rada, zaštitne mere od posledica rata, evakuacija, transfer u neutralnu zemlju, smeštanje u sanitetske zone i zone bezbednosti, itd;

dopuste prolaz humanitarne pomoći namenjene deci mlađoj od 15 godina¹⁸. Ona će, takođe, imati prednost prilikom raspodele humanitarne pomoći upućene civilnom stanovništvu.¹⁹

Radi zaštite dece koja se nalaze u opsednutim ili opkoljenim oblastima, od strana u sukobu zahteva se zaključivanje sporazuma o evakuisanju dece iz tih područja.²⁰ Konvencija ne određuje uzrast dece na koju se evakuacija odnosi²¹ niti način njenog sprovođenja, već prepušta da to odrede strane u sukobu prilikom zaključenja sporazuma o evakuaciji. Sa svoje strane DP I uvodi jedno ograničenje, zabranjujući strani u sukobu da evakuise decu koja nisu njeni državljani u stranu zemlju.²² Cilj ovog ograničenja je sprečavanje zloupotreba koje tom prilikom mogu biti izvršene.²³ Zbog straha od zloupotreba, ugrožena bezbednost dece na okupiranoj teritoriji nije prihvaćena kao razlog za evakuaciju, jer su mnogi smatrali da je opasnost zloupotrebe evakuacije od strane okupacione sile mnoga veća od opasnosti kojoj će deca biti izložena ukoliko ne budu evakuisana²⁴.

Čl. 78 DP I sadrži i niz garancija za sprečavanja zloupotrebe prilikom dozvoljene evakuacije. Najpre, traži se pismena saglasnost roditelja ili staratelja za evakuisanje svakog deteta. Pored toga, evakuacija se mora vršiti pod nadzorom sile zaštitnice. Takođe, od države organizatora evakuacije i države u koju se evakuacija vrši, zahteva se izrada identifikacionog kartona za svako dete

ICRC, *Commentary of the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, o. c., pp. 248–249.

¹⁸ Čl. 24 ŽK IV.

¹⁹ Čl. 70 DP I.

²⁰ Čl. 17 ŽK IV.

²¹ Čl. 78. Samo se izuzetno može odstupiti od ove načelne zabrane i izvršiti privremena evakuacija navedene kategorije dece, ukoliko postoji neki od sledećih razloga enumerativno navedenih u čl. 78: a) zaštita zdravlja dece; b) medicinski tretman dece; ili, c) razlozi dečje bezbednosti. Poslednje navedeni razlog ne može biti opravdanje za evakuaciju dece koja se nalaze na okupiranoj teritoriji.

²² Strane u sukobu ne bi trebalo da spuštaju tu starosnu granicu ispod 15 godina, s obzirom da se najveći broj beneficija u MHP odnosi na decu tog uzrasta.

²³ Na primer, premeštanje dece u državu u kojoj postoji drugačiji sistem vaspitanja, obrazovanja i verskih shvatanja, raskidanje (slabljenje) veze sa porodicom, pripreme za uključivanje u oružane snage države koja vrši evakuaciju, itd.

²⁴ Yves Sandoz, Christophe Swinarski and Bruno Zimmermann, *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987, p. 912

koji sadrži njegovu fotografiju i relevantne lične podatke.²⁵ Na kraju, evakuisanoj deci mora se obezbediti i obrazovanje, uključujući moralno i versko vaspitanje, kako bi se ona socijalno razvijala i očuvala svoj identitet.

DP II, takođe, sadrži pravila o evakuaciji dece. Ovaj akt nameće obavezu sprovođenja privremene evakuacije dece sa područja u kojem su izbila neprijateljstva u bezbednija područja unutar zemlje. Za takvu evakuaciju neophodan je pristanak roditelja ili lica odgovornih za staranje o deci.²⁶

Ženevsko pravo predviđa i niz mera za lakšu identifikaciju dece. ŽK IV²⁷ nameće stranama u sukobu obavezu staranja da sva deca mlađa od 12 godina nose pločice sa podacima o svom identitetu. Ova obaveza odnosi se na svu decu, a ne samo razdvojenu decu i siročad, jer i deca koja žive sa porodicom mogu usled posledica rata biti odvojena od svoje porodice ili postati siročići. Imajući u vidu činjenicu da mala deca nisu u stanju da daju podatke o svom identitetu, poštovanje ove obaveze doprineće mnogo lakšem kasnijem povratku razdvojene dece u svoje porodice. ŽK IV²⁸ nameće sličnu obavezu i okupacionoj sili, zahtevajući od nje da olakša lokalnim vlastima preduzimanje mera potrebnih za identifikaciju dece i upisivanje podataka o njihovom poreklu. Od okupacione sile se ne očekuje da preuzima neke pozitivne mere, već samo da ne sprečava sprovođenje mera od strane lokalnih organa.

Okupacionoj sili izričito je zabranjeno da menja lični status dece. Dakle, ona ne sme menjati podatke o nacionalnosti, etničkom poreklu, porodici i veroispovesti. Takođe, okupacionoj sili je zabranjeno uključivanje dece u organizacije ili formacije koje su njoj podčinjene, kako bi se sprečila praksa primenjivana tokom Drugog svetskog rata kada su deca učlanjivana u organizacije i pokrete koji su imali političke ciljeve.²⁹ U ŽK IV³⁰ izričito je propisano da nacionalni Biro za obaveštavanje stvoren od strane okupacione sile ima obavezu da preduzme sve potrebne mere radi utvrđivanja identiteta one dece čiji identitet nije utvrđen ili postoji sumnja u njegovu tačnost. Kao što je već rečeno, DP I³¹ predviđa niz mera kod evakuacije dece koje treba da omoguće njihov kasniji lakši povratak u zemlju porekla, uključujući i mere usmerene na utvrđivanje identiteta.

²⁵ Glavna svrha tog kartona je olakšavanje kasnijeg povratka evakuisane dece.

²⁶ Čl. 4, st. 3(e) DP II.

²⁷ Čl. 24(3).

²⁸ Čl. 50(2).

²⁹ Denise Plattner, "Protection of Children in International Humanitarian Law", *International Review of the Red Cross*, Vol. 24, No. 240, p. 147.

³⁰ Čl. 50(4).

³¹ Čl. 78.

MHP predviđa određene privilegije kako bi se olakšao položaj dece tokom internacije i uvažile posebne potrebe diktirane njihovim uzrastom. Ukoliko su internirani članovi iste porodice, naročito roditelji i deca, oni treba da budu smešteni zajedno. Radi zaštite telesnog zdravlja, osobe mlađe od 18 godina ne smeju biti prinuđene na rad³², a deca mlađa od 15 godina treba da dobijaju dodatne obroke koji odgovaraju njihovim fiziološkim potrebama³³. U cilju zadovoljavanja socijalnih potreba internirane dece, mora im se omogućiti učenje i pohađanje škole. Ukoliko ne postoji odgovarajuća škola u kampu za internirce, deci se mora omogućiti pohađanje škole izvan kampa.³⁴ Kako bi deca što pre napustila kamp za internirana lica, MHP propisuje da strane u sukobu treba tokom oružanog sukoba da zaključe sporazume na osnovu kojih će internirana deca biti oslobođena ili smeštena u neutralnu zemlju.³⁵

MHP zabranjuje primenu smrtne kazne nad licima koja nisu navršila 18 godina za dela u vezi sa oružanim sukobom.³⁶ Uz to, neki ugovori o zabrani pojedinih vrsta oružja sadrže odredbe koje štite decu u oružanim sukobima (zabrana antipersonalnih mina, kasetne municije).³⁷

Mnoga od pomenutih ugovornih pravila o zaštiti dece u konkretnim ratnim situacijama imaju karakter običajnih pravila.³⁸ Zbog takve njihove prirode, ona vezuju sve države, bez obzira da li su one strane ugovornice navedenih međunarodnih ugovora.

Pored ugovornih i običajnih pravila, zaštitom dece u oružanim sukobima bave se i brojni dokumenti „mekog prava“. Među njima posebno treba istaći veći broj razolucija Saveta bezbednosti pod istim nazivom „Deca i oružani sukobi“ u kojima se iznose stavovi tog organa o merama zaštite dece u ratu.³⁹

³² Čl. 51(1) ŽK IV.

³³ Čl. 89(5).

³⁴ Čl. 94.

³⁵ Чл. 132(2) ЖК IV.

³⁶ Čl. 68 ŽK IV i čl. 77(5) DP I i čl. 6(4) DP II.

³⁷ Više o tome videti: Nebojša Raičević, „Zaštita dece u međunarodnom humanitarnom pravu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 2015, LIV, br. 70, str. 133.

³⁸ Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I: Rules, o.c., Rules 35, 55, 105, 120, 129 i 131.

³⁹ UN Security Council, Resolutions 1261 (1999), 1314 (2000), 1379 (2001), 1460 (2003), 1539 (2004), 1612 (2005), 1882 (2009), 1998 (2011), 2068 (2012), 2143 (2014), 2225 (2015).

ŽENE

Žene, bez obzira na status koji imaju u oružanom sukobu, uživaju istu zaštitu u MHP kao i muškarci. U tom pogledu poseban značaj ima zabrana svake diskriminacije u primeni pravila MHP koja je zasnovana na polu⁴⁰. Ova zabrana predstavlja izraz i potvrdu šireg principa nediskriminacije, odnosno jednakosti muškaraca i žena, koji je čvrsto utemeljen u oblasti ljudskih prava. Njegov ekvivalent na terenu MHP je načelo zabrane nepovoljnog razlikovanja zasnovanog na polu⁴¹.

Drugo osnovno načelo zaštite u tesnoj je vezi sa poštovanjem posebnih potreba žena koje su pogođene oružanim sukobima. Saglasno tom principu, MHP garantuje ženama poseban tretman različit u odnosu na muškarce⁴². Ovo jasno proizilazi iz odredbe koja se nalazi u ŽK IV, a koja nalaže „da se

⁴⁰ Charlotte Lindsey, Women facing war, *International Committee of the Red Cross study on the impact of armed conflict on women*, Geneve, 2001, p. 20.

⁴¹ Zabrana nepovoljnog razlikovanja zasnovana na polu predviđena je, između ostalog, u zajedničkom čl. 12 ŽK I i II, čl. 16 ŽK III i čl. 27 ŽK IV. Ona je sadržana u čl. 75 DP I i čl. 4 DP II. Uz to, ŽK III u čl. 14(2) izričito propisuje da žene „u svakom slučaju moraju uživati isto tako povoljno postupanje koje se priznaje muškarcima“. Međutim, princip zabrane nepovoljne diskriminacije ne znači da je svako razlikovanje između muškaraca i žena zabranjeno. Ono se smatra nedopuštenim samo onda i u onoj meri kada je za njih nepovoljnije. Različito postupanje koje je, pak, zbog posebnih potreba ili okolnosti u korist žena smatra se opravdanim i dozvoljenim. Videti: Françoise Krill, „The protection of Women in International Humanitarian Law“, *International Review of the Red Cross*, 1985, No. 249, p. 340. Pravilo o zabrani nepovoljne diskriminacije u primeni MHP zasnovano na polu danas predstavlja normu običajnog međunarodnog prava podjednako primenjivu kako u međunarodnim, tako i u nemeđunarodnim oružanim sukobima; Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I: Rules, o. c. Rule 88.

⁴² Ugovori međunarodnog humanitarnog prava ne sadrže definiciju izraza poseban tretman. U komentarima ovih dokumenata rečeno je da taj pojam uključuje koncepte koji su rezultat specifične psihološke konstrukcije žene, tj. čast, skromnost, trudnoću i porođaj (ICRC, *Commentary on the Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war*, Geneva, 1960, p. 147). Prema tumačenju nekih teoretičara ovde se zapravo radi o zdravstvenim i psihološkim potrebama žene koje ne moraju uvek, ali su često, vezane za njihovu ulogu rađanja dece i predstavljaju razlog posebne ranjivosti žena u odnosu na muškarce (Anke Biehler, „Protection of Women in International Humanitarian Law and Human Rights Law, in: Roberta Arnold and Noële Quéniwet (ed.), *International Humanitarian Law and Human Rights law – Towards a New Merger in International Law*, Leiden-Boston, 2008, p. 359. Prema Studiji MKCK pravilo poštovanja posebnih potreba žena predstavlja normu međunarodnog običajnog prava podjednako primenjivu u međunarodnim i

prema ženama postupa sa svim posebnim obzirima koji se duguju njihovom polu⁴³. Sa svoje strane DP I propisuje „da će se sa ženama postupati sa posebnim obzirima“⁴⁴.

Za razliku od principa zabrane nepovoljnog razlikovanja zasnovanog na polu, koji je od značaja za opštu zaštitu, načelo posebnog tretmana žena predstavlja temelj celokupnog sistema njihove posebne zaštite u MHP. Upravo na osnovu tog načela ženama se pruža dopunska zaštita i garantuju posebna prava u slučajevima kada kao civili ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima. Tom prilikom zaštita se pruža kako ženama u opštem značenju tog pojma, tako i ženama koje se nađu u posebnim situacijama i okolnostima⁴⁵ vezanim za trudnoću, porođaj ili materinstvo.

U svakom oružanom sukobu žene zajedno sa decom čine preovlađujućí deo civilnog stanovništva. Kao deo civilnog stanovništva, žene uživaju opštu zaštitu od opasnosti koje proizilaze iz vođenja neprijateljstava. Za zaštitu trudnica i žena na porođaju propisana su posebna pravila. One su izjednačene sa ranjenicima i bolesnicima i uživaju istu zaštitu prilikom pružanja lekarske nege i pomoći⁴⁶. U tom pogledu DP I izričito određuje da se pod izrazom ranjenici i bolesnici podrazumevaju žene na porođaju i druga lica kojima je potrebna neposredna lekarska pomoć ili nega, kao što su nejakí ili trudnice, i koja se uzdržavaju od svakog akta neprijateljstva⁴⁷.

Kao deo civilnog stanovništva žene su zaštićene od svih oblika zloupotreba i samovoljnog ponašanja strane pod čijom se vlašću nalaze. U pitanju su različiti postupci i akti protiv žena koje MHP izričito zabranjuje. Žene su posebno zaštićene od seksualnog nasilja. Praksa pokazuje da su u oružanim sukobima upravo žene bile najčešće, mada ne i isključive, žrtve seksualnog nasilja⁴⁸. Ugovori MHP sadrže izričitu zabranu silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja nad ženama u međunarodnim oružanim sukobima. Tako ŽK IV

nemeđunarodnim oružanim sukobima; Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I: Rules, o. c., Rule 134.

⁴³ Čl. 27(2).

⁴⁴ Čl. 76(1).

⁴⁵ Više o tome: Zoran Vučinić, *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*, Beograd, 2006, str. 291; Zoran Radivojević, „Zaštita žena u međunarodnom humanitarnom pravu“, Tematski zbornik *Zaštita ljudskih i manjinskih prava u evropskom pravnom prostoru*, knjiga peta, Niš, 2015, str. 19–38.

⁴⁶ Valerie Oosterveld, „Feminist Debates on Civilian Women and International Humanitarian Law“, *Windsor Yearbook of Access to Justice*, 2009, No. 27, p. 396.

⁴⁷ Čl. 8(a).

⁴⁸ Anke Biehler, *Protection of Women in International Humanitarian Law and Human Rights Law*, o. c., p. 360.

propisuje da su žene posebno zaštićene od bilo kog napada na njihovu čast, a naročito od silovanja, prinuđivanja na prostituciju i od svakog oblika nedoličnog napada⁴⁹. S druge strane, DP I zabranjuje vređanje ljudskog dostojanstva, posebno ponižavajući i degradirajući postupak, prinudnu prostituciju i svaki oblik nedoličnog napada⁵⁰. Dopunjavajući ovu odredbu, on izričito predviđa da su žene kao predmet posebnog poštovanja zaštićene naročito od silovanja⁵¹.

Pored ovih ugovornih pravila, zaštitu ženama pruža i veći broj dokumenata „mekog prava“ koji, bez obzira što nisu pravno obavezujući, imaju politički i određeni normativni značaj za primenu i razvoj međunarodnog humanitarnog prava u ovoj oblasti. Među njima, posebno treba pomenuti rezolucije Saveta bezbednosti UN kojima se osuđuju silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja nad ženama u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima i poziva na poštovanje posebnih prava žena tokom i posle oružanih sukoba⁵².

Poseban vid zaštite pruža se ženama civilima kada se zateknu na teritoriji neprijateljske strane ili se nađu pod vlašću ove strane na okupiranoj teritoriji. U tom slučaju bremenitim ženama i majkama sa decom mlađom od 7 godina priznat je povlašćen tretman koji države u doba rata daju svojim nacionalnim zakonima. Prema ŽK IV ova kategorija žena uživaće posebne povlastice u istoj meri u kojoj i državljani strane na čijoj se teritoriji kao stranci nalaze⁵³. Pored toga, predviđeno je da okupaciona sila ne sme da sprečava primenu mera pogodnosti koje su usvojene pre okupacije u korist bremenitih žena i majki s decom mlađom od 7 godina⁵⁴. Ove mere mogu da budu različite u zavisnosti od potreba trudnih žena i dece o kojima se majke staraju. One se svode na povlastice u vidu garantovanja dopunskog snabdevanja u uslovima racionisane potrošnje, olakšica u medicinskom i bolničkom tretmanu, dopunske mere zaštite od posledica rata, evakuaciji ili smeštaju u neutralne države⁵⁵.

U MHP postoje posebna pravila za zaštitu žena u slučaju njihovog interniranja koja predstavljaju još jednu konkretnu manifestaciju principa posebnog tretmana žena. Prema DP I žene čija je sloboda ograničena iz razloga u

⁴⁹ Čl. 27(2).

⁵⁰ Čl. 75(2b).

⁵¹ Čl. 76(1).

⁵² UN Security Council Resolutions 1325 (2000); 1888, 1889 and 1894 (2009).

⁵³ Čl. 38(5).

⁵⁴ Čl. 50(5).

⁵⁵ ICRC, *Commentary on the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, o. c., p. 248.

vezi sa oružanim sukobom biće držane u posebnim prostorijama odvojeno od muškaraca. One će biti pod neposrednim nadzorom žena. Međutim, u slučajevima kada su porodice pritvorene ili internirane, one će, kad god je to moguće, biti držane na istom mestu i smeštene kao porodične zajednice⁵⁶. ŽK IV zahteva da se, u situaciji kada su internirane žene koje ne pripadaju jednoj porodičnoj zajednici izuzetno i privremeno smeštene u isto mesto za interniranje kao i muškarci, njima obavezno obezbede odvojene spavaonice i posebni sanitarni uređaji⁵⁷. Iz istih razloga, interniranu ženu može da pretrese samo ženska osoba⁵⁸.

Načelo posebnog postupanja primenjuje se i prilikom disciplinskog kažnjavanja interniranih žena. Žene koje izdržavaju disciplinsku kaznu držaće se u prostorijama odvojenim od onih u kojima su muškarci i biće stavljene pod neposredni nadzor žena. Ovo posebno pravilo primenjuje se i na optužene žene koje se nalaze u pritvoru ili na izdržavanju krivične sankcije na koju su osuđene⁵⁹.

Dopunska zaštita predviđena je za internirane bremenite žene i majke sa malom decom koja zavise od njih. Ovim ženama strana koja ih drži u vlasti mora obezbediti najveću prednost pri razmatranju njihovih slučajeva kako bi se omogućilo da što brže budu oslobođene⁶⁰. Propisujući ovu obavezu, autori DP I nisu odredili uzrast do koga se smatra da dete zavisi od majke. Pošto ŽK IV na više mesta štiti majke sa decom mlađom od 7 godina, to se može uzeti kao gornja starosna granica zavisnosti deteta od majke⁶¹.

Strane u sukobu treba da se postaraju da još za vreme trajanja neprijateljstva zaključe sporazume o osobađanju, repatrijaciji, vraćanju u mesto stalnog stanovanja i o smeštaju u neutralnu zemlju izvesnih kategorija interniranih lica. Ovde naročito spadaju bremenite žene, majke sa odojčadima i malom decom⁶². Zaključenje takvih sporazuma u ŽK IV nije predviđeno kao

⁵⁶ Čl. 75(5).

⁵⁷ Čl. 85(4).

⁵⁸ Čl. 97(4).

⁵⁹ Čl. 119(2) i 124(3) ŽK IV i čl. 75(5) DP I. U komentaru ovih odredaba naglašava se da ništa ne sprečava silu pod čijom se vlašću internirana lica nalaze da za žene uspostavi manje stroži i pogodniji sistem izdržavanja kazni od onog koji se primenjuje na muškarce (ICRC, *Commentary on the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, o. c., p. 494).

⁶⁰ Čl. 76(2) DP I.

⁶¹ Françoise Krill, *The protection of Women in International Humanitarian Law*, o. c., p. 346.

⁶² Čl. 132(2) ŽK IV.

pravna obaveza, već je to samo preporuka zasnovana na pozitivnim iskustvima tokom Drugog svetskog rata u pogledu razmene interniranih lica⁶³.

Internirane bremenite žene i porodilje imaju pravo na dodatak u hrani u skladu sa njihovim potrebama⁶⁴. Cilj ove odredbe je da se izbegnu bolesti izazvane nedovoljnom ishranom koje pogađaju ne samo ovu kategoriju žena, već ostavljaju trajne posledice na buduće generacije⁶⁵. S druge strane, kako internacija nije kazna već privremena mera preduzeta u interesu bezbednosti strane u sukobu, porodilje koje teško obole ili čije zdravstveno stanje zahteva posebno lečenje ili hiruršku intervenciju moraju biti primljene u svaku stručnu medicinsku ustanovu i dobiti negu kao i ostalo stanovništvo. One se, takođe, ne mogu premeštati u drugo mesto interniranja ukoliko to putovanje može loše da utiče na njihovo zdravlje, osim ako je to neophodno zbog njihove lične bezbednosti⁶⁶.

ŽK IV ništa ne govori o primeni smrtne kazne kad su u pitanju trudnice i majke sa malom decom. Taj nedostatak biće ispravljen DP I, pošto je u međuvremenu usvojeni Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima predvideo da se smrtna kazna ne sme izvršiti nad bremenitim ženama⁶⁷. Inspirisan ovom odredbom, DP I izričito određuje da se smrtna kazna za povrede u vezi sa oružanim sukobima neće izvršavati nad trudnicama ili majkama sa malom decom koja zavise od njih⁶⁸. DP II, takođe, propisuje da se smrtna kazna neće izvršavati nad trudnicama, ali i nad majkama sa malom decom⁶⁹.

Tvorci Protokola, međutim, nisu uspeli da apsolutno zabrane izricanje smrtne kazne ovim ženama. Ocenjeno je da bi unošenje ovakve zabrane u MHP bilo u suprotnosti sa posebnim odredbama koje sadrže nacionalna krivična zakonodavstva određenog broja država⁷⁰. Usvojena je samo preporuka da strane u sukobu u najvećoj mogućoj meri nastoje da izbegavaju izricanje smrtne kazne ovoj kategoriji žena.

⁶³ ICRC, *Commentary on the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, o. c., pp. 510–514.

⁶⁴ Čl. 89(5) ŽK IV.

⁶⁵ ICRC, *Commentary on the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, o. c., p. 395.

⁶⁶ Čl. 91(2) i 127(3) ŽK IV.

⁶⁷ Čl. 6(5) Pakta.

⁶⁸ Čl. 76(3) DP I.

⁶⁹ Čl. 6(4) DP II.

⁷⁰ Michael Bothe, Karl Josef Partsch, Waldemar A. Solf, *New Rules for Victims of Armed Conflicts*, The Hague-Boston-London, 1982, pp. 472–473.

NOVINARI

Iako ne sadrži definiciju novinara, MHP pravi razliku između ratnih dopisnika i novinara angažovanih u opasnim profesionalnim misijama. Ratni dopisnici su u klasičnom ratnom pravu spadali u širu kategoriju neboraca, tj. lica koja redovno prate oružane snage, ali se ne smatraju njihovim pripadnicima⁷¹. U slučaju pada pod vlast neprijatelja, ova lica imaju pravo na status i tretman ratnih zarobljenika.⁷² Treća Ženevska konvencija o zaštiti ratnih zarobljenika (dalje: ŽK III), takođe, poznaje kategoriju ratnih dopisnika tretirajući ih i dalje kao neborce, tj. lica koja prate oružane snage iako neposredno ne ulaze u njihov sastav. Da bi uživali takav tretman zadržan je uslov da ova lica moraju biti snabdevena posebnom ličnom kartom, dodajući tome zahtev da poseduju dozvolu za svoj rad od oružanih snaga u čijoj se pratnji nalaze.⁷³

Kategorija ratnih dopisnika našla je svoje mesto i u DP I, uprkos tome što ovaj dokument više ne poznaje razliku između boraca i neboraca. Prema izričitoj odredbi⁷⁴ zaštita novinara predviđena ovim Protokolom je bez ikakvog uticaja na pravo ratnih dopisnika akreditovanih pri oružanim snagama na uživanje statusa ratnog zarobljenika na osnovu čl. 4 ŽK III.

Kada su u pitanju novinari angažovani u opasnim profesionalnim misijama u područjima oružanih sukoba, njihova pojava je novijeg datuma. Uvođenju ove kategorije u MHP doprineo je značajan porast učešća novinara koji nemaju status ratnih dopisnika u periodu posle Drugog svetskog rata. Ovde se zapravo radi o predstavnicima medija koji nisu akreditovani

⁷¹ Haški pravilnik o zakonima i običajima ratnog prava iz 1907. godine predviđao je u čl.13 da „novinski dopisnici i izveštači...koji padnu pod vlast neprijatelja i za koje ovaj smatra korisnim da ih zadrži, imaju pravo na postupanje kao sa ratnim zarobljenicima, pod uslovom da imaju isprave vojnih vlasti armije koju su pratili“ (za tekst Pravilnika: Vesna Knežević-Predić, Saša Avram, Željko Ležaja, *Izvori međunarodnog humanitarnog prava, o. c.*, str. 307–315). Gotovo istovetna odredba sadržana je u čl. 81 Ženevske konvencije o ratnim zarobljenicima iz 1929. godine (za tekst ovog člana: Michael D. Kirby, Lawrence J. Jackson, „International Humanitarian Law and the Protection of Media Personnel“, *University of New South Wales Law Journal*, 1986, Vol. 9, p. 5)

⁷² Zoran Radivojević, Razlikovanje između boraca i neboraca u međunarodnom humanitarnom pravu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 2009, str. 43–46.

⁷³ Čl. 4(4) ŽK III. Istu odredbu sadrži čl.13(4) ŽK I i II. Izgled i sadržina lične karte propisani su u posebnom prilogu uz ŽK III.

⁷⁴ Čl. 79(2).

kod oružanih snaga, već u svojstvu nezavisnih novinara izveštavaju sa ratnih područja⁷⁵.

Međutim, na diplomatskoj konferenciji koja je prethodila usvajanju DP I nije prihvaćen predlog da se novinarima angažovanim u opasnim profesionalnim misijama prizna poseban status u MHP. Umesto toga, odlučeno je da se u ovaj dokument uključi posebna odredba isključivo posvećena merama za zaštitu novinara⁷⁶. U konačnom tekstu DP I⁷⁷ izričito propisuje da se novinari angažovani u opasnim profesionalnim misijama u područjima oružanih sukoba smatraju civilima. To znači da je njihov položaj regulisan pravilima koje sadrži ŽK IV. DP I predviđa mogućnost da ova kategorija novinara bude snabdevena ličnom kartom čiji je model dat u posebnom prilogu. Za izdavanje lične karte nadležna je vlada države čiji je državljanin novinar ili na čijoj teritoriji ima prebivalište, odnosno na kojoj se nalazi sedište medijske kuće u kojoj je zaposlen. Cilj ove lične karte je da se dokaže da je neko lice angažovano u oružanom sukobu novinar, ali njeno posedovanje nije uslov za uživanje prava koja ovim licima pripadaju na osnovu MHP.⁷⁸

Novinari gube zaštitu garantovanu MHP ukoliko preduzmu akciju koja bi naškodila njihovom statusu civila⁷⁹. Ovde je zapravo reč o primeni opšteg pravila prema kome civili uživaju zaštitu samo ukoliko ne uzimaju direktno učešće u neprijateljstvima.⁸⁰

⁷⁵ Okolnost da je svake godine rastao broj nestalih, ubijenih i ranjenih novinara u zonama oružanih sukoba uticala je da se pod okriljem Ujedinjenih nacija početkom 70-tih godina prošlog veka izradi nacrt posebne konvencije o zaštiti ovih lica. Više o tome: Zoran Radivojević, Nebojša Raičević, „Zaštita novinara u međunarodnom pravu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu – tematski broj „Mediji i ljudska prava“*, 2012, LXI, str. 106–114.

⁷⁶ *Final Act of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts*, Vol. X, CDDH/I/237, p. 75.

⁷⁷ Čl. 79.

⁷⁸ Hans-Peter Gasser, „The protection of journalists engaged in dangerous professional missions“, *International Review of the Red Cross*, 1983, No. 232, p. 5.

⁷⁹ Čl. 79(2) DP I.

⁸⁰ Čl. 51(3). DP I ne pojašnjava šta znači neposredno učešće u neprijateljstvima. Komentatori ove odredbe ukazuju da akt neprijateljstva označava svaki ratni akt koji po svojoj prirodi ili cilju neposredno pogađa osoblje ili opremu neprijateljskih oružanih snaga. Direktno učešće u neprijateljstvima, kaže se dalje u komentaru uz ovaj član, implicira neposrednu uzročnu vezu između aktivnosti koja se preduzima i štete nanete neprijatelju u vreme i na mestu gde se aktivnost odvija. Videti: Yves Sandoz, Christophe Swinarski and Bruno Zimmermann, *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, o. c., p. 619.

Kad su u pitanju novinari, koncept zabrane direktnog učešća u neprijateljstvima ima specifično značenje zbog prirode misije koja ova lica obavljaju tokom oružanih sukoba. Naime, ovom zabranom ne mogu biti obuhvaćeni akti koji spadaju u okvire redovnih novinarskih zadataka. Prihvatajući novinare kao civile, strane u sukobu su se istovremeno složile da im omoguće uobičajen profesionalni rad.⁸¹ Zbog toga pod udar ove zabrane mogu doći samo oni akti novinara koje neposredno i efektivno doprinose vojnim akcijama jedne strane u sukobu.

U skladu sa tim, novinari gube zaštitu koju im garantuje MHP samo ukoliko postoji direktna veza između njihovih postupaka i posledica takvog ponašanja na vođenje neprijateljstava. Takav slučaj postojao bi ukoliko se novinar bavi špijunažom, tj. ako tajno ili pod izgovorom obavljanja zadataka izveštavanja prikuplja obaveštenja u operativnoj zoni jedne strane u sukobu sa namerom da ih saopšti protivniku.⁸² Međutim, samo širenje propagandnih poruka ne smatra se direktnim učešćem u neprijateljstvima, čak i kada takva aktivnost novinara predstavlja podršku ratnim naporima.⁸³

Novinari koji uzimaju neposredno učešće u neprijateljstvima ne dobijaju status boraca, već jedino rizikuju da izgube zaštitu koja im se daje kao civilima.⁸⁴ Za vreme dok učestvuju u neprijateljstvima oni gube imunitet od napada i mogu biti zakoniti vojni cilj. Zbog takve aktivnosti strana u sukobu u čijoj se vlasti nađu ima pravo da prema njima preduzima mere prinude i bezbednosti, kao što su suđenje za povrede koje proizilaze iz neprijateljstva, interniranje ili određivanje mesta prinudnog boravka.⁸⁵ Prestankom direktnog učešća u neprijateljstvima, novinari ponovo dobijaju pravo na zaštitu od posledica vođenja vojnih operacija.

⁸¹ Hans-Peter Gaser, *The protection of journalists engaged in dangerous professional missions*, o. c., p. 14.

⁸² Čl. 29 Haškog protokola od 1907. godine (za tekst Pravilnika: Vesna Knežević-Pređić, Saša Avram, Željko Ležaja (ur.), *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, o. c., str. 307–315). Više o novinarima špijunima: Hong Tang, *Protection of Journalists in Situations of Armed Conflicts: Enhancing Legal Protection Under International Law*, Theses and Dissertations, Golden Gate University School of Law, 2008, pp. 122–127.

⁸³ Alexandre Balguy-Gallois, "The protection of journalists and news media personnel in armed conflict", *International Review of the Red Cross*, 2004, No. 853, p. 44.

⁸⁴ Ben Saul, "The International Protection of Journalists in Armed Conflict and Other Violent Situation", *Australian Journal of Human Rights*, 2008, Vol. 14, No. 1, p. 110.

⁸⁵ Videti čl. 45 DP I. Pored toga, budući da ne ulaze u sastav oružanih snaga, novinarima se zbog ovih aktivnosti može suditi za delo perfidije u skladu sa čl. 37(1c) DP I.

Napadi na novinare, bez obzira da li su izvršeni u međunarodnim ili nemeđunarodnim sukobima, uvek su osuđivani od strane međunarodnih organizacija, država i nevladinih organizacija. Ova jednoobrazna praksa velikog broja međunarodnih aktera i shvatanje o obaveznosti takvog ponašanja uticali su da se čl. 79 DP I danas već smatra običajnim pravilom koje podjednaako važi u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima.⁸⁶

U oružanim sukobima vođenim tokom poslednje decenije prošlog i početkom ovog veka stvorena je nova kategorija novinara koja još uvek nije posebno regulisana u pozitivnom MHP. Reč je o tzv. integrisanim ili inkorporisanim novinarima (eng. embedded; fr. intégré/incorporé) koji su uključeni u sastav oružanih snaga i striktno prate njihovo kretanje⁸⁷. Oni prihvataju obavezu da poštuju pravila službe vojne jedinice kojoj pripadaju uključujući ograničenje slobode kretanja, ali za uzvrat dobijaju punu zaštitu i mogućnost neposrednog izveštavanja iz zone njenog borbenog dejstva.

Praksa korišćenja integrisanih novinara započeta tokom Foklandskog (1982) i Golskog rata (1990–1991.) značajno je proširena u iračkom sukobu 2003. godine kada je u sastavu američkih i britanskih snaga bilo oko 700 ovakvih novinara. Prema stavu ministarstava odbrane ovih država integrisani novinari u slučaju pada pod vlast nerijateljske strane moraju biti tretirani kao ratni dopisnici u smislu ŽK III, odnosno imaju status ratnih zarobljenika. Nasuprot tome, vojne vlasti nekih zemalja (npr. Francuske) smatraju da su ova lica jednostrani ili nezavisni novinari koji uživaju status civila saglasno čl. 79 DP I.⁸⁸

Prema važećem MHP položaj integrisanih novinara najbliži je statusu ratnih dopisnika,⁸⁹ budući da oni prate oružane snage i izveštavaju sa područja vojnih operacija. Međutim, da bi ovi novinari imali status ratnog zarobljenika kada padnu pod vlast suprotne strane neophodno je da dobiju dozvolu za svoj rad od strane oružanih snaga u čijoj se pratnji nalaze, kao što propisuje čl. 4 ŽK III. U suprotnom, oni se u slučaju zadržavanja od druge strane u sukobu smatraju civilima i uživaju zaštitu predviđenu DP I za novinare angažovane u opasnim profesionalnim misijama.

⁸⁶ Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I: Rules, o. c., Rule 34.

⁸⁷ Douglas W. Moore, *Twenty-First Century Embedded Journalists: Lawful Targets?*, *The Army Lawyer*, 2009, July, pp. 27–50; Hong Tang, *Protection of Journalists in Situations of Armed Conflicts: Enhancing Legal Protection Under International Law*, o. c., pp. 48–51.

⁸⁸ Alexandre Balguy-Gallois, *The protection of journalists and news media personnel in armed conflict*, o. c., p. 42.

⁸⁹ Ben Saul, *The International Protection of Journalists in Armed Conflict and Other Violent Situation*, o. c., p. 108.

Na kraju valja pomenuti da pored pomenutih izvora „tvrdog prava“, postoji i veći broj međunarodnih dokumenata tzv. „mekog prava“ koji se bave zaštitom novinara, kako univerzalnog, tako i regionalnog karaktera. Na univerzalnom planu najvažnije su rezolucije Saveta bezbednosti kojima se osuđuju napadi na novinare u različitim oružanim sukobima,⁹⁰ kao i rezolucije UNESCO-a⁹¹ i Saveta UN za ljudska prava⁹² kojima se traži kažnjavanje počinioca nasilja nad novinarima. Od regionalnih dokumenata „mekog prava“ na evropskom kontinentu najveći značaj imaju dokumenti organa Saveta Evrope koji sadrže smernice za zaštitu novinara u oružanim sukobima i olakšavanje vršenja njihovih profesionalnih zadataka.⁹³

ZAKLJUČAK

Pored opšte zaštite garantovane svim civilima, deca, žene i novinari, zbog svojih bioloških i psiho-fizičkih specifičnosti, odnosno iz razloga povećane opasnosti kojoj su izloženi tokom obavljanja profesionalnih zadataka, uživaju i dodatnu zaštitu u MHP. Uprkos postojanju većeg broja inicijativa, njihova dodatna zaštita nije regulisana posebnim međunarodnim ugovorima isključivo posvećenim tim kategorijama civila, već se garantuje specijalnim pravilima koja sadrže postojeći ugovori MHP. Ta posebna pravila obuhvataju širok krug oblasti i situacija u kojima se deci, ženama i novinarima pruža dodatna zaštita.

Iako spadaju u kategoriju posebno zaštićenih civila, deca, žene i novinari na žalost su i dalje često žrtve raznih zločina u oružanim sukobima. Čini se da je primarni razlog za takvo stanje pre kršenje važećih pravila u praksi, nego njihova malobrojnost i normativna slabost. Otuda je vrlo važno da se međunarodna zajednica istinski izbori za njihovo poštovanje u savremenim oružanim sukobima. Međutim, to zalaganje ne sme se svesti samo na puko podsećanje na postojanje tih pravila i ukazivanje na njihovo kršenje. Neophodno je preduzeti konkretne mere i korake za adekvatno i efikasno kažnjavanje počinioca tih povreda, što će pored represivne imati i možda još važniju preventivnu funkciju. Ovo svakako ne isključuje dodatne napore na planu unapređenja normativne zaštite dece, žena i novinara u okviru MHP, bilo kroz izmene i

⁹⁰ UN Security Council, Resolutions 1738 (2006); 2042, 2067 (2012); 2093 (2013).

⁹¹ Resolution 29 (12 November 1997).

⁹² Human Rights Council, Resolution 27/5 (2014).

⁹³ Declaration of the Committee of Ministers of the Council of Europe (3 May 1996); Resolution 1438 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (26 April 2005).
Zones of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (26 April 2005)

dopune postojećih ugovora ili putem usvajanja posebnih konvencija posvećenih isključivo tim kategorijama civila.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Balguy-Gallois Alexandre, "The protection of journalists and news media personnel in armed conflict", *International Review of the Red Cross*, 2004, No. 853, str. 37–67.
- [2] Biehler Anke, „Protection of Women in International Humanitarian Law and Human Rights Law, in: Arnold Roberta and Quéivet Noële (ed.), *International Humanitarian Law and Human Rights law – Towards a New Merger in International Law*, Leiden-Boston, 2008, pp. 355–381.
- [3] Bothe Michael, Partsch Karl Josef and Solf Waldemar A., *New Rules for Victims of Armed Conflicts*, The Hague-Boston-London, 1982.
- [4] Dutli Maria Teresa and Bouvier Antoine, "Protection of Children in armed conflict: the rules of international law and the role of the International Committee of the Red Cross", *International Journal of Children's Rights*, Vol. IV, No. 2 pp. 181–188.
- [5] *Final Act of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts*, Vol. X, CDDH/1/237.
- [6] Gaser Hans-Peter, „The protection of journalists engaged in dangerous professional missions“, *International Review of the Red Cross*, 1983, No.232, str. 3–18.
- [7] Henckaerts Jean-Marie, Doswald-Beck Louise, *Customary International Humanitarian Law*, Vol. I: Rules, Cambridge, 2005.
- [8] ICRC, *Commentary on the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, Geneva, 1958.
- [9] ICRC, *Commentary on the Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War*, Geneva, 1960.
- [10] Kirby Michael D. and Jackson Lawrence J., „International Humanitarian Law and the Protection of Media Personnel“, *University of New South Wales Law Journal*, 1986, Vol. 9, pp. 1–16.
- [11] Knežević-Predić Vesna, Avram Saša, Ležaja Željko (ur.), *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Beograd, 2007.
- [12] Krill Françoise, „The protection of Women in International Humanitarian Law“, *International Review of the Red Cross*, 1985, No. 249, pp. 337–364.
- [13] Lindsey Charlotte, *Women facing war*, International Committee of the Red Cross study on the impact of armed conflict on women, Geneva, 2001.
- [14] Moore W. Douglas, "Twenty-First Century Embedded Journalists: Lawful Targets?", *The Army Lawyer*, 2009, July, pp. 27–50.

- [15] Oosterveld Valerie, „Feminist Debates on Civilian Women and International Humanitarian Law“, *Windsor Yearbook of Access to Justice*, 2009, No. 27, pp. 385–402.
- [16] Plattner Denise, „Protection of Children in International Humanitarian Law“, *International Review of the Red Cross*, Vol. 24, No. 240, pp. 140–152.
- [17] Radivojević Zoran, „Razlikovanje između boraca i neboraca u međunarodnom humanitarnom pravu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 2009, LIII, str. 25–54.
- [18] Radivojević Zoran, „Zaštita civilnog stanovništva od posledica neprijateljstava u međunarodnom humanitarnom pravu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 2013, br. 65, str. 129–146.
- [19] Radivojević Zoran, „Zaštita žena u međunarodnom humanitarnom pravu“, Tematski zbornik *Zaštita ljudskih i manjinskih prava u evropskom pravnom prostoru*, knjiga peta, Niš, 2015, str. 19–38.
- [20] Radivojević Zoran, Raičević Nebojša, „Zaštita novinara u međunarodnom pravu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu – tematski broj „Mediji i ljudska prava“*, 2012, LXI, str. 105–129.
- [21] Raičević Nebojša, „Zaštita dece u međunarodnom humanitarnom pravu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 2015, LIV, br. 70, str. 119–136.
- [22] Sandoz Yves, Swinarski Christophe and Zimmermann Bruno, *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva, 1987.
- [23] Saul Ben „The international protection of journalists in armed conflict and other violent situation“, *Australian Journal of Human Rights*, 2008, Vol. 14(1), str. 99–140.
- [23] Tang Hong, *Protection of Journalists in Situations of Armed Conflicts: Enhancing Legal Protection Under International Law*, Theses and Dissertations, Golden Gate University School of Law, 2008.
- [25] Vučinić Zoran, *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*, Beograd, 2006.

Zoran Radivojević
Nebojša Raičević

CIVILIANS ENJOYING SPECIAL PROTECTION
IN INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Abstract

In addition to general protection afforded to all civilians, International Humanitarian Law (IHL) provides additional safeguards to some categories of civilians due to their vulnerability or exposure to risk in armed conflicts. This additional protection is enjoyed by children, women and journalists. IHL proclaims the principle of special protection of children in armed conflicts, and envisages an array of individual rules that provide for the implementation of this principle. Under the IHL framework, women enjoy dual protection in armed conflicts. First of all, they are protected from the effects of hostilities; second, they are protected from all forms of abuse and prohibited practices they may be exposed to when in the power of a adversary party in armed conflicts. As far as journalists are concerned, IHL makes a clear distinction between war correspondents and journalist engaged in dangerous professional missions. War correspondents fall into the category of non-combatants; in case of *falling* into the power of the enemy, they have the status of prisoners of war. On the other hand, journalist engaged in dangerous professional missions in armed conflict areas are considered to be civilians.

Key words:

international humanitarian law, civilians, children, women, journalists.